

DETERMINANTY PODAŻY PRACY W POLSCE W OKRESIE TRANSFORMACJI

Małgorzata Woźniak

Doktorantka w Szkole Głównej Handlowej

WSTĘP

Celem artykułu jest przedstawienie aspektów kształtowania się podaży pracy od początków polskiej transformacji oraz odpowiedź na pytanie, jaki wpływ

będą miały zmiany aktywności zawodowej ludności na kształtowanie się rynku pracy w Polsce. Przesłanką podjęcia takiego tematu jest rosnące zainteresowanie zmianami zachodzącymi na rynku pracy oraz czynnikami determinującymi te zmiany.

PODAŻ PRACY A LUDNOŚĆ W WIEKU PRODUKCYJNYM

W literaturze ekonomicznej przyjęte jest, iż podaż pracy jest wielkością zależną przede wszystkim od liczby ludności w wieku produkcyjnym, tzn. ludności

w wieku zdolności do pracy (dla kobiet jest to wiek 18–59 lat, dla mężczyzn 18–64 lata) oraz współczynnika aktywności zawodowej. Pierwszy ze składników zależny jest od procesów demograficznych, natomiast drugi z nich zależy od wyborów jednostek na rynku pracy.

Tabela 1. *Struktura siły roboczej w wieku 15 lat i więcej w latach 1992–2004 (w %)*

Wyszczególnienie	1992*	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Pracujący	53,3	52,1	51,0	50,7	51,2	51,5	51,0	48,0	47,4	45,5	44,1	44,2	45,1
Bezrobotni	8,4	9,1	8,2	7,7	6,7	5,9	6,1	8,7	9,0	10,3	10,8	10,6	9,8
Bierni zawodowo	38,3	38,8	40,8	41,6	42,1	42,6	42,9	43,3	43,6	44,2	45,1	45,2	45,1

* W latach 1992–1998 dane podawane są na koniec listopada każdego roku, natomiast od 1999 r. dane prezentowane są na koniec IV kwartału każdego roku.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie (GUS z lat 1992–2004).

Patrząc na strukturę siły roboczej w wieku 15 lat i więcej w Polsce w latach 1992–2004, należy przede wszystkim zwrócić uwagę, iż w badanym okresie zmniejszeniu uległo zatrudnienie – z 53,3% w 1992 r. do 44,1% w 2002 r. Jedynie w latach 1996–1997, a także od 2003 r. zauważalny jest minimalny wzrost zatrudnienia, na co niewątpliwie miał wpływ wzrost gospodarczy w tych latach (por. tab. 1).

Zmniejszające się zatrudnienie, szczególnie w 1999 r., spowodowało zwiększenie bezrobocia oraz liczby osób biernych zawodowo. Zjawisko to można wytłumaczyć negatywnym szokiem popytowym, spowodowanym przez kryzys rosyjski.

Ponadto, zasadnicze znaczenie dla obecnej sytuacji na rynku pracy w Polsce miała zmniejszająca się chłonność gospodarki narodowej na siłę roboczą.

W czasie transformacji gospodarki przedsiębiorstwa racjonalizowały zatrudnienie, by dostosować się do gospodarki rynkowej. W tej sytuacji najlepszą ucieczką od bezrobocia był wzrost osób przechodzących na rentę i emeryturę, którego wskaźnik dynamiki w 2003 r. w stosunku do 1990 r. kształtował się na poziomie 129,6%. Wśród rolników wskaźnik ten kształtował się na poziomie 116,5% (GUS 2004).

Warto zwrócić uwagę, że w latach 1993–2004 nastąpił w Polsce wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym łącznie o 2144 tys. osób, na który składał się przede wszystkim wzrost ludności w wieku niemobilnym (45–59/64 lata) i niewielki wzrost liczby ludności w wieku mobilnym (18–44 lata) (Kotowska, Kowalska 1999). Nastąpił także wzrost liczby osób w wieku nabywania praw emerytalnych i starszych łącznie o 774 tys. osób.

Tabela 2. *Ludność w wieku 15 lat i więcej w latach 1993–2004 (w tys.)*

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999*	2000	2001	2002	2003	2004
Ludność ogółem	28 380	28 903	29 106	29 486	29 727	30 061	30 137	30 671	30 893	31 109	31 007	31 196
Przedprodukcyjna	1 704	1 720	1 752	1 759	1 779	1 809	1 332	1 828	1 753	1 666	1 658	1 602
Produkcyjna	21 607	21 883	22 019	22 248	22 452	22 680	22 966	23 145	23 381	23 638	23 549	23 751
Poprodukcyjna	5 069	5 300	5 335	5 479	5 496	5 571	5 839	5 699	5 759	5 805	5 799	5 843

* W latach 1993–1998 dane podawane są na koniec listopada każdego roku, natomiast od 1999 r. dane prezentowane są na koniec IV kwartału każdego roku.

Źródło: Jak w tab. 1.

Natomiast w związku ze spadkiem liczby urodzeń zmniejszeniu uległa liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (por. tab. 2).

Możemy więc wnioskować, iż mamy do czynienia ze starzeniem się społeczeństwa, któremu towarzyszy pogarszanie się relacji między liczbą ludności w wieku produkcyjnym i liczbą ludności w wieku poprodukcyjnym (na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadały 22 osoby w wieku poprodukcyjnym w 1990 r. i 24 takie osoby w 2000 r.) (RCSS 2003).

Ponadto, możemy zauważyć, iż przyrost ludności w wieku produkcyjnym przyczynił się również do wzrostu zasobów pracy. Jednak, mimo wzrostu osób w wieku produkcyjnym, liczba aktywnych zawodowo pozostała praktycznie niezmienną, co wynika głównie ze znacznie zmniejszonej aktywności osób starszych (Bukowski 2005).

PODAŻ PRACY A WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ

Innym składnikiem mającym wpływ na podaż pracy jest współczynnik aktywności zawodowej, który

określany jest jako relacja osób czynnych zawodowo (do których zaliczani są pracujący i bezrobotni) do liczby osób w wieku produkcyjnym. Im wyższy jest ten współczynnik, tym większa część ludności w wieku produkcyjnym jest czynna zawodowo.

Współczynnik aktywności zawodowej zależny jest od wielu czynników. Jednym z nich jest struktura wieku. Innym ważnym czynnikiem, który ma wpływ na kształtowanie się współczynnika aktywności zawodowej, jest możliwość znalezienia pracy oraz świadczenia społeczne. W sytuacji gdy regulacje prawne dotyczące dostępu do zasiłków są znacząco zaostżane, a możliwości znalezienia pracy zmniejszają się, wówczas ma to wpływ na zmniejszanie się również współczynnika aktywności zawodowej. Na istotne zmniejszanie się współczynnika aktywności zawodowej, charakteryzującego stopień wykorzystania zasobów pracy w latach 1992–2004, wskazują dane przedstawione w tabeli 3 przeprowadzone przez BAEL. Wielkość tego współczynnika spadła z poziomu 80,4% w 1993 r. do 72,2% w 2003 r.

Jeśli przyjrzymy się poziomowi aktywności zawodowej ludności na przestrzeni lat 1992–2004, to dos-

trzeżemy jego spadek we wszystkich niemal grupach wieku. Największy spadek współczynnika, aż o 16,4 punktów procentowych, zauważalny jest wśród osób najmłodszych (w wieku 18–24 lata). Według prognoz demo-

graficznych GUS (Bukowski 2005) liczba osób w wieku 18–64, czyli w wieku produkcyjnym, będzie się jeszcze zwiększać przez najbliższe lata, co niekoniecznie spowoduje wzrost liczby osób aktywnych zawodowo.

Tabela 3. Współczynnik aktywności zawodowej według wieku w latach 1992–2004 (w %)

Współczynnik aktywności zawodowej	1993*	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ogółem	80,4	78,2	77,2	76,7	75,9	75,7	75,0	74,7	73,7	72,3	72,2	72,2
18–24 lata	63,6	60,6	58,4	56,9	56,1	54,5	54,1	53,6	52,4	49,2	48,7	47,2
25–34 lata	86,5	85,6	85,1	84,5	83,7	84,4	85,7	86,1	85,6	85,4	85,4	85,7
35–44 lata	89,2	88,4	87,6	87,5	87,2	87,3	87,2	87,3	87,3	87,3	87,7	88,2
45–64 lata	47,6	45,9	45,4	45,1	44,6	44,8	42,4	42,7	42,0	41,4	41,9	42,3

* W latach 1993–1998 dane podawane są na koniec listopada każdego roku, natomiast od 1999 r. dane prezentowane są na koniec IV kwartału każdego roku.
Źródło: Jak w tab. 1.

Na uwagę zasługuje fakt, iż aktywność zawodowa mężczyzn w Polsce jest wyższa (76,8%) niż kobiet (67,3%)¹. Sytuacja taka może wynikać z dłuższej aktywności zawodowej mężczyzn, utrzymującej się do późnej starości, zwłaszcza na wsi, w rolnictwie. Z bardziej szczegółowych badań wynika, że dynamika spadku liczby mężczyzn aktywnych zawodowo jest znacznie wolniejsza niż w przypadku kobiet (Sosnowska 2003, s. 12).

Należy w tym miejscu podkreślić, iż kobiety generalnie później niż mężczyźni rozpoczynają aktywność zawodową i wcześniej ją kończą. Największa luka zatrudnieniowa między kobietami a mężczyznami pojawia się między 25. a 30. rokiem życia i związana jest

z rodzeniem i wychowywaniem dzieci przez kobiety (Bukowski 2005).

WYKSZTAŁCENIE

Jedną z podstawowych przyczyn zmniejszania się aktywności zawodowej ludzi młodych było dostrzeżenie korzyści z podnoszenia wykształcenia, czyli zwiększenia stopnia skolaryzacji². Tym samym wydłużano okres nauki, co często miało związek z odłożeniem w czasie decyzji o poszukiwaniu zatrudnienia. Zainteresowanie dalszym kształceniem było dodatkowo spowodowane przez poszerzenie oferty szkół niepublicznych.

Tabela 4. Wykształcenie ludności według miejsca zamieszkania i płci w 1995 r. i 2002 r. (w %)

Wykształcenie	Ogółem		Miasto		Wieś		Kobiety		Mężczyźni	
	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Wyższe	6,8	10,2	9,8	13,7	1,9	4,3	6,4	10,8	7,3	9,7
Średnie	27,1	32,7	34,1	38,6	15,4	22,5	31,3	36,3	22,6	28,7
Zasadnicze zawodowe	25,9	24,1	24,7	21,1	28,0	29,2	18,6	17,5	33,8	31,3
Podstawowe ukończone	33,7	28,2	27,6	22,2	43,8	38,3	35,9	29,9	31,3	26,1
Pozostałe*	6,5	4,9	3,8	4,4	10,9	5,7	7,8	5,5	5,0	4,2

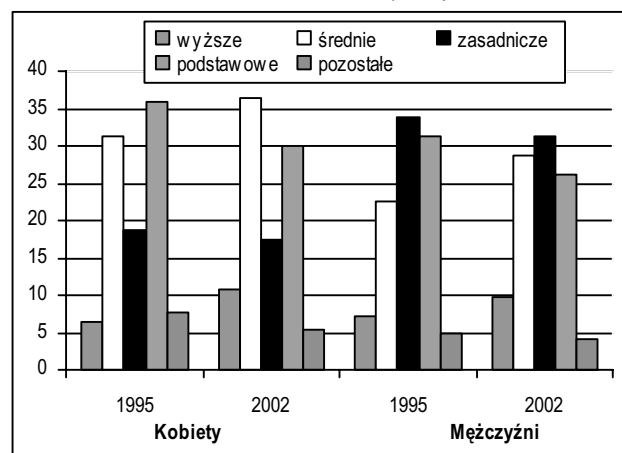
* To znaczy podstawowe nieukończone oraz podstawowe niezarejestrowane.
Źródło: (GUS 1996, 2003).

Ponadto, brak miejsc pracy dla osób bez doświadczenia zawodowego spowodował, iż znaczna część osób młodych zasilila szeregi biernych zawodowo, zmęczona ciągłym poszukiwaniem pracy.

Na uwagę zasługuje również fakt, iż struktura badanych osób zmienia się w analizowanym okresie zgodnie z wymaganiami rynku, tzn. zwiększa się liczba osób z wykształceniem wyższym z 6,8% w 1995 r. do 10,2% w 2002 r. (tab. 4). Ma to istotny wpływ na jakość podaży pracy, która wystąpiła zarówno na wsi, jak i w miastach. Na wzrost jakości podaży pracy miał również wpływ proces odchodzenia najstarszych, najgorzej wykształconych generacji (Frenkel 2003).

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że wzrost liczby osób z wykształceniem wyższym może się nie przełożyć na wzrost ich zatrudnienia. Obecna struktura kierunkowa studiów nie jest bowiem właściwa ze względu na potrzeby rynku, na którym brakuje zwłaszcza osób z wykształceniem technicznym lub matematycznym. Jednocześnie obserwuje się nadmiar osób z wykształceniem o profilu humanistycznym (Bukowski 2005).

Wykres 1. Wykształcenie ludności według płci w 1995 r. i 2002 r. (w %)

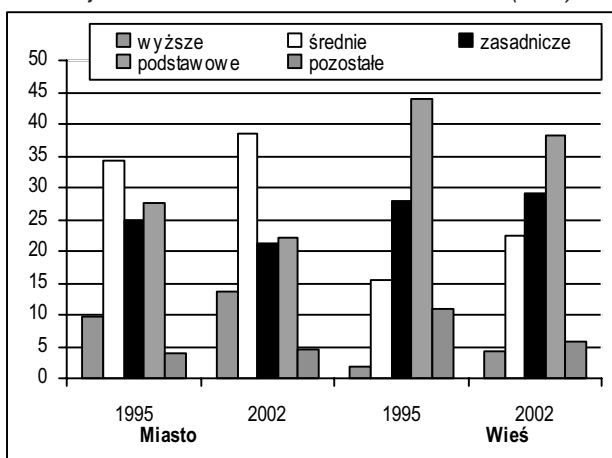

Źródło: Jak w tab. 4.

Nie bez znaczenia jest też jakość kształcenia, gdyż jedynie przy jej wzroście można oczekiwać znacznych korzyści z powodu wyższego i lepszego

poziomu wykształcenia oraz zwiększenia produktywności. Według autorów *Raportu Społecznego Polska 2005 – problemy z niedostateczną jakością kształcenia polegają przede wszystkim na braku ukierunkowania programów nauczania na kształcenie tzw. umiejętności podstawowych: językowych i komunikacyjnych, związanych z myśleniem matematycznym i naukowym oraz rozwiązywaniem problemów współpracy i pracy w zespole. Braki te w bardzo wyraźny sposób ujawniły wyniki testów PISA³. Test przeprowadzony w 2000 r. sprawdzał umiejętności 15-letnich uczniów w trzech obszarach: rozumienia tekstu, myślenia matematycznego i myślenia naukowego. Wyniki polskiej młodzieży w ujęciu porównawczym z innymi krajami nie były budujące. Uwidocznily też znaczne różnice wyników kształcenie w zależności od różnicowań społecznych uczniów oraz jakości kształcenia w poszczególnych szkołach.*

Wykres 2. Wykształcenie ludności według miejsca zamieszkania w 1995 r. i 2002 r. (w %)

Źródło: Jak w tab. 4.

Obecnie system edukacji w Polsce nie stwarza możliwości wyrównywania szans młodzieży zamieszkałej w mieście i na wsi. Powoduje on raczej ich różnicowanie, co może w konsekwencji prowadzić do marginalizacji znaczenia pewnych grup ludności (Kwiatkowska, Kowalska 1999). Różnicowania te widoczne są już na etapie przedszkola, do którego nie wszystkie dzieci mają łatwy dostęp, a które przygotowuje do dalszych szczebli edukacji (chodzi o szczególnie o rodziny biedne i zaniedbane). Problem ten pogłębia się jeszcze na kolejnych poziomach kształcenia, zwłaszcza w przypadku szkół wiejskich, postrzeganych przeważnie jako szkoły gorsze, gorzej przygotowujące do dalszej edukacji (*Raport... 2005*).

Jeśli spojrzymy na wykształcenie w zależności od płci, to zauważymy, iż lepiej wykształcone są kobiety – wykształceniem wyższym i średnim może wykazać się o 7,7 punktów procentowych więcej kobiet niż mężczyzn. Jednak cechą wspólną obu subpopulacji jest nadal niewysoki odsetek osób, które uzyskały dyplom wyższej uczelni. Mimo lepszego wykształcenia kobiet, to także więcej kobiet niż mężczyzn posiada jedynie wykształcenie podstawowe.

Należy także zwrócić uwagę na dużą – prawie trzykrotną – dysproporcję w wykształceniu wyższym na wsi w stosunku do wykształcenia wyższego w mieście, co spowodowane może być trudnościami w dostępie do edukacji na poziomie wyższym, jak również mniejszymi aspiracjami edukacyjnymi ludności wiejskiej.

Wykształceniem średnim na wsi może poszczycić się prawie dwukrotnie mniej osób (22,5%) niż w mieście (38,6%). Jeśli jednak, podobnie jak w porównaniach międzynarodowych włączymy wykształcenie zasadnicze zawodowe do wykształcenia średniego, to okaże się, że różnica w wykształceniu średnim nie jest aż tak duża i stanowi 8 punktów procentowych.

Poza tym, szybsze tempo wzrostu odsetka osób z wykształceniem wyższym i średnim może spowodować zmniejszenie luki edukacyjnej między miastem i wsią. Trzeba jednak zauważyć, iż odsetek osób z wykształceniem podstawowym jest nadal prawie dwukrotnie większy na wsi niż w mieście.

Zmiany na rynku pracy mogą być spowodowane jedynie poprzez zmiany w systemie edukacyjnym. Wymagać będą zatem ciągłego dostosowywania posiadanych kwalifikacji do przemian zachodzących w strukturze gospodarki. Są dwie możliwości wprowadzenia zmian – albo przez kształcenie ludności dorosłej w różnego typu szkołach lub uczestnictwo w kursach podnoszących kwalifikacje specjalistyczne, albo przez kursy i szkolenia mające na celu uzyskanie nowego zawodu czy też nowych umiejętności, które nie są związane z dotychczasowym kierunkiem kształcenia (Godlewska, Majkowski 2003, s. 118–119).

PODSUMOWANIE

1. W badanym okresie 1992–2004 zmniejszeniu uległo zatrudnienie z 53,3% w 1992 r. do 44,1% w 2002 r. Niewielki wzrost zatrudnienia zauważalny jest w 2003 r. o 0,1 pkt. proc. i w 2004 r. o 1 pkt. proc. w stosunku do 2002 r. Jeśli chodzi o liczbę bezrobotnych, to najmniej ich było w 1997 r. (5,8%), a najwięcej w 2002 r. (10,8%). Liczba biernych zawodowo natomiast systematycznie wzrastała od 38,3% w 1992 r. do 45,2% w 2003 r. (oprócz 2004 r., kiedy nastąpił jej minimalny spadek). W analizowanym okresie nastąpił spadek osób czynnych zawodowo, a wzrosła liczba osób biernych zawodowo. Jednak należy pamiętać, iż bierni zawodowo to potencjalna podaż pracy, która ujawni się w momencie zwiększenia wolnych miejsc pracy.

2. Niewątpliwie największe znaczenie dla kształtowania się podaży pracy w latach 1992–2004 miał wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym oraz spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym, co może świadczyć o starzeniu się społeczeństwa. Jednak wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym, który przyczynił się do wzrostu podaży pracy, nie spowodował wzrostu osób czynnych zawodowo.

3. Współczynnik aktywności zawodowej spadł w latach 1993–2004 o 8,2 pkt. proc. Największy jego spadek zauważalny jest w grupie wieku 18–24 lata – z 63,6% w 1993 r. do 47,2% w 2004 r. Jeśli chodzi o mężczyzn, to ich aktywność zawodowa jest wyższa niż kobiet.

4. Jedynym pozytywnym sygnałem płynącym z rynku pracy jest wzrost liczby osób z wykształceniem średnim i wyższym, i to zarówno w mieście, jak i na wsi. Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że na wsi osób z tym wykształceniem jest ponad dwukrotnie mniej niż w mieście. W przypadku analizy zależności poziomu wykształcenia od płci zauważyć można lepsze wykształcenie kobiet, choć z drugiej strony więcej kobiet niż mężczyzn posiada jedynie wykształcenie podstawowe.

- ¹ *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2004*, GUS, Warszawa.
- ² Współczynnik skolaryzacji określany jest jako relacja liczby uczących się dzieci i młodzieży do liczby ludności w grupie wieku odpowiadającej temu poziomowi nauczania. W roku szkolnym 2000–2001 współczynnik skolaryzacji wynosił na poziomie szkoły średniej (poza zasadniczą zawodową) – 70,1% wobec 45,6% w 1996 r., a na poziomie szkoły wyższej – 40,7% wobec 12,9% w 1996 r. Por. (RCSS 2002, s. 233).
- ³ PISA (*Programme for International Student Assessment*) to Program Oceny Umiejętności Uczniów realizowany przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), a poświęcony badaniu kompetencji uczniów kończących szkołę podstawową (gimnazjum).

LITERATURA

- Bukowski M., red. (2005), *Zatrudnienie w Polsce 2005*, MGiP, Warszawa.
- Frenkel I. (2003), *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian*, IRWiWR, PAN, Warszawa.
- Godlewska H., Majkowski J. (2003), *Edukacja a rynek pracy obszarów wiejskich*, w: H. Godlewska, *Bezrobocie na polskiej wsi*, IFGN, Warszawa.

- GUS (1992–2004), *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, Warszawa.
- GUS (1996), *Spis ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną 1995. Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa ludności*, Warszawa.
- GUS (2003), *Narodowy Spis Powszechny 2002. Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa ludności. Polska*, Warszawa.
- GUS (2004), *Rocznik Statystyczny*, Warszawa.
- Kwiatkowska I.E., Kowalska A. (1999), *Zmiany na rynku pracy w Polsce w okresie transformacji*, w: A. Noga (red.), *SGH i 10 lat transformacji w Polsce*, SGH, Warszawa.
- Raport społeczny. Polska 2005* (2005), Fundacja im. F. Eberta, Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa.
- Ratajczak K., Wojciechowska-Ratajczak B. (1992), *Gospodarowanie zasobami pracy w rolnictwie polskim*, WAE w Poznaniu.
- RCSS (2002), *Transformacja społeczno-gospodarcza w Polsce*, Warszawa.
- RCSS (2003), *Sfera społeczna w Polsce na tle Unii Europejskiej i krajów kandydujących*, Warszawa.
- Sosnowska B., red. (2003), *Wiejski rynek pracy w okresie transformacji ustrojowej gospodarki polskiej*, Zeszyty Naukowe 32, WAE w Poznaniu, Poznań.